

Allmän samhällstjänst?

Efter värnpliktens avskaffande finns utrymme för civilplikt

I somras avskaffades den allmänna värnplikten. Den infördes när det fanns ett hot mot samhället utifrån. Idag finns snarare hotet mot samhället inifrån i form av segregering, arbetslöshet, utanförskap och ökande klyftor mellan unga och gamla, fattiga och rika, svenskar och invandrare. Är det dags att införa en allmän samhällsplikt nu?

Tanken är inte helt ny. Redan i början av åttiotalet lanserades idén om en allmän samhällstjänst i en Omsorgsstudie från dåvarande Sekretariatet för Framtidsstudier. Det var innan samhällstjänst blev ett begrepp inom kriminalvården. Förslaget gick ut på att unga mellan 18-24 år, både pojkar och flickor, utförde en insats i samhället på samma sätt som man då gjorde värnplikten. Argumenten var främst ekonomiska.

Man utgick från det så kallade tjänstedilemmat där personliga tjänster i offentliga sektorn skulle bli allt dyrare i framtiden eftersom de inte går att rationalisera. Det går inte att duscha en gammal människa fortare. Barn kan inte lära sig läsa och räkna fortare. I kampen mot droger och kriminalitet bland unga krävs det goda förebilder och långsiktighet.

– Ska man hålla en anständig nivå på välfärden även i framtiden så blir det väldigt dyrt och vi föreslog att en allmän samhällsplikt kunde vara ett alternativ. Man har en viss utbildningsperiod och sedan återkommande ”repövningar”. Förslaget fick mycket kritik från olika håll, men vi sa att den som inte gillade det här fick hitta på ett bättre förslag, berättar samhällsforskaren Christer Sanne.

Istället för ständigt ökande skatter till löner åt fler anställda i offentlig sektor – smärtgränsen för skattebetalningsförmågan var förmodligen redan nådd – eller en allt mer urholkad välfärdssituation, skulle det alltså bli billigare för staten att låta ungdomar ägna sig åt handräckning inom exempelvis vård, skola, omsorg eller andra samhällsnyttiga uppgifter under ett år. Samhällsplikten skulle ses som en del av medborgarskapet, att man gör det för sitt land. Samtidigt skulle en sådan genomströmning av samhällstjänstgörare ge insyn i och erfarenhet av det offentliga arbetet.

– Vi ser en nedrustning av välfärden idag och man får allt svårare att klara uppgifterna, men det här förslaget har ännu inte slagit rot hos politikerna. Istället talar de fortfarande om ökad tillväxt inom prylproduktionen. Miljömässigt är den vägen inte framkomlig i längden, säger Christer Sanne.

Förslaget försvann så småningom ur samhällsdebatten, men efter att allt färre blev inkallade till militärtjänst under nittiotalet och den allmänna värnplikten till slut avskaffades så har tanken på en allmän samhällstjänst väckts till liv igen. Denna gång främst av författaren och journalisten Göran Rosenberg som ser att hotet mot samhället växer inifrån. Värnplikten var inte bara ett militärt försvar utan lika mycket en smältdegel där – visserligen bara män – från en rad olika grupper fick nötas och stötas mot varandra. Den fyllde en fostrande och samlande funktion.

– Det har blivit lättare för nationens medborgare, nya som gamla, att flytta ifrån varandra, att slippa möta varandra, att förbli okunniga om varandra och odla fördomar och känna misstro mot varandra. Man föredrar den enkla gemenskapen framför den svåra. Ge istället medborgarna en tvingande anledning att lära känna varandra vare sig de vill eller inte och därmed upptäcka sitt beroende av varandra. En sådan tvingande anledning skulle kunna vara införandet av en obligatorisk samhällsplikt, säger Göran Rosenberg i ett av sina inlägg.

Han är inte ensam. Den franske presidenten Nicolas Sarkozy har nyligen beställt en utredning om förutsättningarna för en obligatorisk samhällstjänst i Frankrike. I brittiska tidskriften Prospect fanns i mars 2009 en lång artikel om hur unga medborgare i Storbritannien skulle gynnas av en allmän samhällstjänst. Ofta har de en vag föreställning om vad ett medborgarskap innebär och inte sällan är de skeptiska till om det överhuvudtaget finns något samhälle som har med dem att göra. Och i USA har Barack Obama lyft frågan om medborgliga plikter som en grundpelare i sin politik genom Serve American Act som förstärker den inhemska volontärtjänsten.

Rätt utformad skulle en sådan allmän samhällsplikt ge insikt om de rättigheter och skyldigheter som följer med ett medborgarskap. Det skulle tillgodose många av de behov som marknaden inte tillgodoser och det skulle vidga de gränser som unga människor föds in i.

– Värnplikten som nationell smältdegel kan inte underskattas, men ingenting har föreslagits för att ersätta den. Värnplikten har kanske förlorat sin militära betydelse, men politiskt och socialt lämnar den ett tomrum efter sig, säger Göran Rosenberg.

Samtidigt som många unga människor känner sig obehövda finns det stora behov i den svenska välfärden. Fler – inte minst unga män – behövs i skolan. Fler händer behövs i omsorgen. Fler skulle behöva se välfärden från insidan. Författaren och journalisten Göran Greider delar denna syn och menar att det finns en rad samhällsnyttiga uppgifter även för dem som inte passar i vården.

– Jag känner många ekologiska jordbrukare som behöver mankraft istället för maskiner, men det kostar skjortan. Poängen är att det finns en mängd arbete som behöver göras i samhället och som marknaden inte klarar av. En ”social värnpliktsarmé” skulle både skapa en känsla av gemenskap och ömsesidigt utbyte och samtidigt ge mänskliga händer till de stora omsorgsområdena, säger han.

Redan under eran med värnplikt fanns en möjlighet att göra vapenfri tjänst. Greider menar att Sverige steg för steg hade kunnat fasa ut det militära inslaget och flytta över tyngdpunkten till de civila uppgifter som skulle vara aktuella för en samhällstjänst och samtidigt behållit kontinuiteten och plikt-känslan i unga människors medvetande.

– Det borde inte behövas hot om krig för att skapa det här. Vi ser ju att behoven finns och vi följer plikter och regler varje dag i samhället, i trafiken, för att vi inser att det är bäst för alla. Samtidigt ser vi att det finns ett hot inifrån samhället idag i bristen på gemenskap och att grupper faller isär.

av Hans P.A. Karlsson

Är allmän samhällstjänst realistiskt?

Ännu kan en allmän samhällstjänst te sig avlägsen. Många praktiska frågor återstår att finna svar på. Men kanske ligger det ändå närmare i tiden än vi tror.

När förslaget om allmän samhällstjänst dök upp i början av åttiotalet kom kritiken bland annat från fackligt håll. Farhågan var dels att det riskerade att tränga undan riktiga jobb, dels att det skulle undergräva professionen hos de anställda. Kan vem som helst komma in och göra deras jobb? Annelie Nordström, idag ordförande för Kommunal, var med redan på den tiden.

– Jag minns att vi diskuterade det här då. Gränsen gentemot en läkare är ju ganska tydlig, men det är inte lätt att dra gränsen mellan våra medlemmars professionella uppdrag och vad de här ungdomarna skulle göra, säger hon.

Inom Kommunal är man ganska vana vid att hantera att det kommer in extra personer. När det görs arbetsmarknadspolitiska åtgärder är det ofta deras arbetsplatser som berörs och vill man starta ett frivilligarbete så är det Kommunals medlemmar man pratar med. Sverige har en stor ideell sektor.

– Vi är inte helt negativa till en allmän samhällstjänst idag. Personalen känner sig sällan attackerade av att det kommer in nya personer. Det finns mängder med arbetsuppgifter som personalen inte hinner med för att det är så låg bemanning, sånt som har utgått från det offentliga uppdraget och som politikerna har bestämt inte ska göras, säger Annelie Nordström.

Läxhjälp för barn med större behov. Fler ögon bland rastvakter på skolgården, i matsalen. Att läsa tidningen för äldre. Gå promenader eller göra ärenden. Spela schack. Fira födelsedagar för dem som saknar anhöriga. Annelie Nordström tycker att det offentliga uppdraget borde omfatta även det här, men hon inser att välfärden drar sig tillbaka i och med att kommunerna pressar priset ytterligare lite genom varje upphandling.

– Allt mer av det som inte är absolut nödvändigt försvinner och man är till och med inne och naggar på det som är nödvändigt, exempelvis beman-

ning nattetid. Man snuttifierar tjänsterna och vi har svårt att se att det där lilla extra trevliga skulle komma tillbaka även om prispresen upphör. Allt fler blir äldre och allt sjukare.

Det finns alltså utrymme för en allmän samhällstjänst, men Annelie Nordström har ändå svårt att se hur det skulle förverkligas även om hon ser de sociala fördelarna.

– Man har tagit bort den allmänna värnplikten i försvaret, men kostnaderna finns ju kvar i allt dyrare teknisk utrustning. I kampen om de gemensamma resurserna så tror jag inte att detta är något som kommer att prioriteras, säger hon.

Därför säger hon också Christer Sannes argument om att det skulle bli billigare för staten.

– Om Christer tror att man kan dämpa kostnaderna för samhället på det här viset så är han ute på hal

is. Det som pågår i vården och omsorgen idag är bara professionellt arbete. Det finns inget som kan ersättas och den utveckling vi ser kommer att kräva mer personal. Jag kan se att omsorgen skulle bli bättre om unga människor kom in och gjorde det lilla extra, men det skulle inte bli billigare.

Men ändå. Tänk om förslaget om allmän samhällstjänst börjar sätta sig och blir aktuellt. Hur skulle det praktiskt gå till? Det går väl inte att skicka in vem som helst var som helst? Pliktverket, som tidigare skötte mönstringen inför värnplikten, testas redan idag alla som vill jobba inom polisen, kriminalvården och tullen.

– Vi har system och rutiner som gör att vi kan titta på ganska stora grupper av ungdomar. Det rör sig om kanske 120 000 pojkar och flickor i varje årskull. Om de här skulle komma in i vården eller på andra samhällsnyttiga områden så skulle kommunen få ställa upp en kravprofil på hur man vill att personen ska vara. Vi har tidigare gjort det här i samarbete med försvarsmakten, men när det gäller en eventuell samhällsplikt så blir det ju väldigt många fler mottagare. Men visst skulle det fungera om det kom ett beslut, säger Birgitta Ågren, generaldirektör för Pliktverket som efter årsskiftet byter namn till Totalförsvarets rekryteringsmyndighet.

Vad säger då politikerna? Vågar någon regering sjösätta en sådan omfattande reform? Ylva Johansson, tidigare socialminister och idag socialpolitisk talesperson för socialdemokraterna, tycker att allmän samhällstjänst är en spännande tanke.

– Men jag tror inte att vi skulle behöva återinföra plikten eftersom det är så många människor som gärna vill bidra frivilligt. Jag tycker att vi ska förbättra förutsättningarna för det innan vi börjar tala om plikt, säger hon.

Cecilia Widegren (M), riksdagsledamot tillika moderaternas gruppledare i Socialutskottet säger;

- Att tvinga människor till en samhällsplikt skulle nog göra mer skada än nytta. Vården och omsorgen behöver inte människor som tvingas dit utan den behöver möjligheter att rekrytera dem som drivs av en vilja att vårda och ta hand om våra medmänniskor. Och om inte det räcker kan man börja fundera kring hur man underlättar för frivilligorganisationer att bidra.

av Hans P.A. Karlsson

Ungdomar är positiva till allmän samhällstjänst

Socionomen träffade Milad Florean, André Ferreira Barbosa och Fanny Infante som alla skulle vara aktuella för allmän samhällstjänst om det varit verklighet idag. Alla tre är positiva till förslaget och har egna idéer om vad de skulle vilja göra.

Alla tre känner någon som har gjort värnplikten. André mönstrade själv vid Pliktverket, men det nya frivilliga systemet inom försvaret satte stopp för planerna. Han är dock inte främmande för att söka igen. Även Fanny skickade in en ansökan om att få göra lumpen. Hon tyckte att det kändes rätt efter skolan och var helt inställd på det. Så det är ett engagerat gäng som sitter i soffan. Känner de likadant när det gäller allmän samhällstjänst?

– Jag kan tänka mig att göra det. Det skulle nog ge bra erfarenheter. Nu när jag är arbetslös efter skolan så har jag ju ingen erfarenhet och det är svårt att få ett jobb, säger André.

Fanny håller med.

– Det är nog ett bra sätt att minska fördomar mot andra människor. Man tänker ju lätt att någon är si eller så, men om man verkligen träffas så får man nog ett mer öppet sinne och blir mindre trångsynt.

Milad är däremot mer tveksam ifall samhällstjänst blir ett tvång.

– Det skulle nog vara svårare att få till, om man blir tvungen att hoppa in i ett visst projekt så blir det nog inte lika... genuint engagemang, tror jag.

Till en början säger alla att de inte skulle vilja vara i vården utan hade valt något annat. Men när de förstår att det snarare handlar om att umgås med äldre och underlätta deras vardag än att göra rena vårduppgifter så skiner de upp.

– Det där med promenader och att prata med äldre hade varit riktigt roligt. Varje människa har ju sin historia och jag kan tänka mig att när jag själv blir äldre så hade det varit roligt att ha någon att prata med om man sitter på ett äldreboende och kanske inte har barn som kommer och hälsar på varje dag, säger Milad och fortsätter:

– Det vore roligt att hjälpa dem att uppfylla någon dröm som de ännu inte har hunnit med, men som de fortfarande vill göra... som att simma med delfiner... Det kanske är för högt över ribban, men ändå att genomföra ett mål som de kan nå. Det skulle kännas som att man gör någon nytta.

Varken Fanny, André eller Milad har några äldre människor omkring sig idag. I deras fall finns de i ett annat land. Att få lyssna till äldre människors berättelser från sitt liv och hur det var förr, känns väldigt lockande.

– Det kan vara det lilla de behöver, att ha någon att prata med. Det kanske skulle göra deras sista tid lite lättare... det låter hemskt att säga, men om det är någon som kanske inte har så lång tid kvar så kan vi kanske göra det lilla extra som gör att de mår bättre, säger Fanny.

I det stora perspektivet så tror de att en allmän samhällstjänst skulle ge ett bättre samhälle eftersom man inte bara fokuserar på att bota eller lindra besvär utan också på hur man mår, att man ska må bra. Och de tror att de allra flesta ungdomarna skulle ställa upp om det presenterades på ett attraktivt sätt.

– Det kan vara lätt att ta välfärden för given om man föds in i den och inte tänker på hur lång tid det tagit att bygga upp den. Man ser sina rättigheter, men inte sina skyldigheter. Jag tycker att samhället urholkas mer och mer för varje dag, säger André.

Samtidigt träffar Milad huvudet på spiken.

– Det handlar nog inte bara om politik. Många människor är nöjda med sitt, de har sitt hus och sina människor omkring sig och det räcker. Finns det ingen tanke eller vilja eller behov av att träffa nya människor så gör man inte det. Där måste nog någon göra det tydligare, varför man ska blanda sig med andra människor överhuvudtaget.

